

A research on the recognition of modern Iranian graphic pioneers in the 20s and 30s

 10.22034/jivsa.2024.428903.1076

ISSN (P): 2980-7956

ISSN (E): 2821-2452

Narjes Momeni^{1*}

*Corresponding Author: Narjes Momeni **Email:** Narjesmomeni@ut.ac.ir

Address: ^{1*} Master student of Visual Communication, Department of Visual Communication, Faculty of Visual Arts, School of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran.

Citation: : Momeni, N. (2024), A research on the recognition of modern Iranian graphic pioneers in the 20s and 30s, *Journal of Interdisciplinary Studies of Visual Arts*, 2024, 2 (4), P. 105-120

Received: 04 December 2023

Revised: 08 March 2024

Accepted: 18 March 2024

Published: 20 March 2024

Abstract

Before the arrival of printing industry to Iran, media production in both written and visual language were limited to royal court and it was mainly directed to manual execution that had limited number due to the slow production process. After the evolution of Iran in Qajar era and the arrival of printing industry to the country, the process of producing graphic works changed and signal traditional process turned into mass number. Beginning of Reza Shah's reign and entering to the new political, social period and also renovation of the Iran stretched up to 1340 AH. The presence of immigrant graphic designers such as Napoleon, Mushegh Sarvarian and Fredrik Thalberg has been the most important factor in evolution of graphic design in the years of 1300 to 1320 AH. The main question of the research is: Which people played a role in formation of the modern graphic in Iran in decade of the 20s and 30s after these immigrant artists? The result of this research which is based on analytical and descriptive methods shows that activities of artists such as Mushegh Abrahamian, Hayek Ojaghian, Mahmoud Javadipour, Mohsen Dolou, Buyuk Ahmari, Mohammad Bahrami, Hooshang Kazemi, Boris Asirian, Hormoz Vahid and Parviz Kalantari have played a key role in the formation and improvement of this art in the 20s and 30s decade. Although some of these artists became famous in the 40s decade, they have been introduced in this research due to beginning their activities during this time and having key roles in formation and improvement of the graphics.

Keywords: Graphic Design, Contemporary Graphic Design of Iran, Graphic in the 20s and 30s Decade, Graphic Designers of Iran

---

^{1*} Master student of Visual Communication, Department of Visual Communication, Faculty of Visual Arts, School of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran.

1. Introduction

Graphic design in today's style was formed in Iran at the beginning of the 13th century, at the same time with introduction of lithography; the source of the contemporary graphic design of Iran can be found with a glance at the history of the Iranian publications. The first Iranian illustrated newspaper (Government against Iran) was published in the year of 1236 AH. Calligrapher and illustrator of this newspaper, Abu'l- Hasan Sani al-Mulk, can be considered as the first Iranian modern graphic designer. At that time, no artist had specifically allocated his career as a graphic. Years later, two Armenian designer brothers named Napoleon, Mushegh Sarvarian and then a Swedish immigrant named Fredrik Thalberg who lived in Iran, presented different designing. With the publication of newspapers, literatures and formation advertising atelier, a suitable situation was created for activities of artists and illustrators, but the establishment of Faculty of Fine Arts in the year of 1319 AH established the formation of modern graphic in Iran. In this research, we try to study and analyze the hidden layers and dark parts of the history of Iranian graphic design in the 20s and 30s decade through introducing the prominent artists.

2. Research Review

Related to this research, no organized and comprehensive resources in Farsi or Latin, as a reference source in the field of graphic of Iran that analyzes and considers the formation of this art and provides the comprehensive information, were found. However, this study and review resulted via familiarization with books, theses and useful articles that were helpful to understand and gain the main topics. Below are some of them:

The first work that was collected with the aim of introducing and preserving the history of the Iranian graphic is a collection named "50 years of Iranian graphics" that has been compiled by Morteza Momayez. Parviz Tanavoli in the book *The History of Graphic in Iran*, Kamran Afshar Mohajer in the book *The History of Graphic Design in Iran* and Meraj Ghanbari in the book *One Hundred Years of Graphic in Tehran* have collected works of the first Iranian graphic designers in order to familiarize the readers with the history of Iranian graphic and fill the communication gap with the ancestors in this field. Mohammadreza Farzad while interviewing with veterans in Iran, has presented an article titled "Overview of Iranian Commercial Advertising from the Beginning to 1351" in the 26th issue of magazine *Herfeh: Honarmand*. Altogether, it can be said no cohesive research has been done about the considered time.

3. Research Methodology

The current research is retrospective, in sense of developmental nature, method and time, and data and information have been collected through library sources and reliable web sources. The most important used image resources are related to graphic designs works in the 20s, 30s and 40s in Iran. The statistical population is created a research for famous artists and their works in the field of graphics of the 20s and 30s.

4. Conclusion

In the present research, the activity of graphic artists in the 20s and 30s was studied. The obtained results show that the cultural, social and political changes have been influential on the art during this period. The economy of Iran stagnated in the year 1320 AH and after occupation of Iran, social and political conditions have made limited improvement in various fields. Issues related to the economy and production, including graphic and advertising had not been given space, but due to following events of the world and modernization, need of using new media was felt, so books, magazines, newspapers, telegraph, post, television and also theater, cinema ad photography got prepared for introducing graphic art. Napoleon, Mushegh Sarvarian and Fredrik Thalberg were the first immigrant graphic designers in the year of 1300 to 1320 AH and they were pioneers in designing posters and signs in the country. Sarvari brothers established the first graphic studio in Tehran in the year of 1309. After them, designers such as Mohammad Bahrami, Buyuk Ahmari, Mahmoud Javadipour, Hayek Ojaghian, Mushegh Abrahamian, Hooshang Kazemi, Sadegh Barirani, Mohammadzaman Zamani, Boris Asirian, Hormoz Vahid and Parviz Kalantari were active in designing poster, stamp, cover design, paper money and advertisement design. Graphic designers established the basis of contemporary graphic design in Iran by establishing small and big personal atelier, before establishment of the colleges and formation graphic field. Lalezar Street was one of the centers of creating graphic design atelier and advertisement agencies. Arc studio (Bahrami), (Pars) is one of the first studios in designing modern graphic design in Iran. Many famous artists and graphic designers worked in this studio. The establishment of schools and colleges was a fundamental factor in providing human resources in the field of graphic. The Art Academy of Decorative Arts was the first college that taught specialized courses of graphic officially. The years of 1330s were time of experimenting of visual and imaginary manifesta-

tion in Iran. The results of these activities, establishments and beginnings appeared in the decade from 1340 to 1350.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualiza-

tion and writing of the article. All of the authors approve of the content of the manuscript and agree on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

پژوهشی در شناخت پیشگامان گرافیک نوین ایران در دهه ۲۰ و ۳۰ ه. ش

ISSN (P): 2980-7956

ISSN (E): 2821-2452

doi:10.22034/jivsa.2024.428903.1076

نرجس مومنی*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۱۴

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸

چکیده

تا قبل از ورود صنعت چاپ به ایران، تولیدات رسانه‌ای به زبان نوشتار و تصویر، محدود به درباریان و عمدتاً معطوف به اجرای دستی بود که به تبع فرآیند تولید گند، تعداد محدودی داشت. پس از تحولات ایران در عهد قاجار و ورود صنعت چاپ به کشور، فرآیند تولید آثار گرافیکی متحول و روند سنتی تولید تک نسخه‌ای به تعداد انبوه بدل گشت. آغاز سلطنت رضاشاه و ورود به دوره جدید سیاسی، اجتماعی و نوسازی ایران از سال ۱۳۰۴ ه. ش به بعد آغاز می‌شود. حضور طراحان گرافیک مهاجر همچون ناپلئون ۱ و موشق سروری ۲ و فردریک تالبرگ ۳ از عوامل مهم در تحولات طراحی گرافیک معاصر ایران در سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ ه. ش بوده است؛ اما این نکته که چه افرادی پس از این هنرمندان مهاجر، در شکل‌گیری گرافیک مدرن ایران در دهه ۲۰ و ۳۰ ه. ش نقش داشته‌اند پرسش اصلی این پژوهش بوده است. از این رو، برآیند این پژوهش که بر اساس شیوه توصیفی و تحلیلی استوار گردید نشان می‌دهد فعالیت هنرمندانی از جمله موشق آبرام آبراهامیان، هایک آجاقیان، محمود جواد پور، محسن دولو، بیوک احمدی، محمد بهرامی، هوشنگ کاظمی، صادق بریرانی، محمد زمان زمانی، بوریس آسیریان، هرمز وحید، پرویز کلانتری و... در شکل‌گیری و رشد این هنر در دهه ۲۰ و ۳۰ ه. ش نقش اساسی داشته است. برخی از این هنرمندان در دهه ۴۰ ه. ش به شهرت رسیدند، اما به دلیل شروع فعالیت در این بازه زمانی و نقش مؤثری که در شکل‌گیری و رشد گرافیک ایران داشتند در این پژوهش معزفی شده‌اند.

کلید واژه‌ها: هنر گرافیک، گرافیک معاصر ایران، گرافیک دهه ۲۰ و ۳۰ ه. ش، طراحان گرافیک ایران.

* دانشجوی کارشناسی ارشد ارتباط تصویری، گروه ارتباط تصویری، دانشکده هنرهای تصویری، دانشکده‌گان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
Email: Narjesmomeni@ut.ac.ir

کتابها، پایان‌نامه‌ها و مقالات مفید و ارزنده‌ای گشت که در دریافت و استنباط پاره‌ای از ابعاد مسأله و موضوع اصلی یاریگر محقق بود. در ذیل به برخی از آنان اشاره می‌شود: نخستین اثری که با هدف معرفی و حفظ تاریخ گرافیک ایران گردآوری شده است، مجموعه‌ای از اسامی و نمونه آثاری از طراحان گرافیک ایران است که با عنوان *پنج‌جاه سال گرافیک ایران* توسط زنده‌یاد مرتضی ممیز^۴ در سال ۱۳۵۵ گردآوری شده است. پرویز تناولی^۵ در کتاب *تاریخ گرافیک در ایران*، کامران افشار مهاجر در کتاب *تاریخ طراحی گرافیک ایران* و معراج قنبری در کتاب *صدسال گرافیک در تهران* با پژوهشی نظاممند، حاصل کار جمعی از اولین طراحان گرافیک ایرانی را جمع‌آوری کرده‌اند تا علاوه بر آشنایی خوانندگان با دوره‌های از تاریخ گرافیک ایران، قدمی در راستای پر کردن حفره ارتباطی ما با گذشته و گذشتگان در این زمینه خاص بردارند. محمدرضا فرزاد ضمن مصاحبه با پیشکسوتان تبلیغات در ایران، مقاله‌ای با عنوان «سیری اجمالی در تبلیغات تجاری ایران از آغاز تا سال ۱۳۵۱» در شماره ۲۶ مجله حرفه: هنرمند، ارائه داده است. در مجموع می‌توان گفت در بازه زمانی موردنظر هیچ پژوهش منسجمی با این رویکرد صورت نگرفته است.

۲. طراحان گرافیک برجسته ایران از سال ۱۳۲۰ ه. ش تا ۱۳۴۰ ه. ش

۱-۲. موشق آبرام آبراهامیان (میشا گیراگوسیان)

موشق آبرام آبراهامیان (۱۲۹۴ ه. ش - تاشکند) با نام هنری «میشا»، اولین آموزه‌های نقاشی و دکورسازی را در مدرسه هنرهای تاشکند نزد «واشامیریان» که از طراحان معروف دکور اپرا در شوروی بود، فراگرفت. او در سال ۱۳۱۱ ه. ش، به همراه خانواده به ایران مهاجرت کرد و در شهر تبریز سکنی گزید و در همان سالها به طراحی دیوارکوب پرداخت. وی به هنگام درخواست شناسنامه به علت تکراری بودن نام خانوادگی، مجبور به تغییر آن، از آبرامیان به گیراگوسیان شد و در نهایت، نزد همگان بانام «میشا گیراگوسیان» شناخته می‌شود (تصویر ۱). گیراگوسیان پس از مهاجرت به تبریز در یک مغازه تابلوسازی مشغول به کار شد. در همان دوران بوریس ماتایوف^۶، از فیلمبرداران اهل شوروی با مشاهده آثار این هنرمند برای طراحی دکورهای «سینما ایران» از وی دعوت به عمل آورد (هویان، ۱۳۸۸، ص. ۱۴۱).

در ایران، گرافیک به شیوه امروزی در ابتدای قرن ۱۳ ه. ش با ورود چاپ سنگی شکل گرفت، با یک نگاه اجمالی به تاریخ نشریات ایرانی می‌توان به سرچشمه گرافیک معاصر ایران پی برد. در سال ۱۳۳۶ ه. ش، اولین روزنامه مصور ایرانی (دولت علیه ایران) به چاپ رسید، میرزا عبدالحسن خان غفاری (صنیع‌الملک) خوشنویس و تصویرساز این روزنامه را می‌توان اولین طراح گرافیک مدرن ایرانی به شمار آورد. در آن زمان هیچ هنرمندی به‌طور مشخص شغل خود را مختص گرافیک نکرده بود. سال‌ها بعد دو برادر طراح ارمنی به نام ناپلئون، موشق سروری و سپس مهاجری سوئدی به نام فردریک تالبرگ که در ایران زندگی می‌کردند، طراحی‌های متفاوت با دیگران ارائه دادند. با انتشار روزنامه‌ها، نشریات و شکل‌گیری آتلیه‌های تبلیغاتی موقعیت مناسبی برای فعالیت هنرمندان و تصویرگران فراهم شد؛ اما تأسیس دانشکده هنرهای زیبا در سال ۱۳۱۹ ه. ش اساس شکل‌گیری گرافیک امروزی در ایران بود. در پژوهش حاضر تلاش می‌شود تا لایه‌های پنهان و بخش‌های تاریک تاریخ طراحی گرافیک ایران در دهه ۲۰ و ۳۰ ه. ش به‌واسطه معرفی هنرمندان برجسته این عرصه مورد مطالعه و واکاوی قرار گیرد.

۱-۱. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر ماهیت توسعه‌ای، از منظر روش، توصیفی تحلیلی و برحسب زمان، گذشته‌نگر بوده و داده‌ها و اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای و منابع اینترنتی معتبر گردآوری شده است. برجسته‌ترین منابع تصویری مورد استفاده، آثار طراحی گرافیک خلق شده مربوط به دهه ۲۰ و ۳۰ و ۴۰ ه. ش ایران است. جامعه آماری پژوهشی را هنرمندان شاخص در حوزه گرافیک دهه ۲۰ و ۳۰ ه. ش و آثار ایشان که به‌صورت غیر احتمالی قضایای انتخاب گردیده، تشکیل می‌دهند.

۲-۱. پیشینه پژوهش

در بررسی و مطالعه موضوع پژوهش، منابع به زبان فارسی و یا لاتین که به‌صورت سامان‌یافته و جامع، تحت عنوان یک منبع مرجع در حوزه گرافیک ایران به کنکاش، تحلیل و بازنگری شالوده شکل‌گیری این هنر و اطلاعات جامع پیرامون آن پرداخته باشد یافت نشد. باین‌وجود، این بررسی و واکاوی منجر به آشنایی با

			
<p>تصویر ۴. میشا گیراگوسیان، پوستر فیلم خون و شرف، ۱۳۳۴ ه. ش (مهرابی، ۱۳۹۳، ص. ۱۶).</p>	<p>تصویر ۳. میشا گیراگوسیان، پوستر فیلم چهارراه حادثه، ۱۳۳۳ ه. ش (مهرابی، ۱۳۷۱، ص. ۲۵).</p>	<p>تصویر ۲. چاندرا وارکر، پوستر نخستین فیلم ناطق ایران دختر لُر (جعفر و گلنار)، ۱۳۱۲ ه. ش، کارگردان اردشیر ایرانی (بمبئی)، فیلم‌نامه عبدالحسین سپنتا، پوستر ساز کمپانی امپریال فیلم بمبئی (مهرابی، ۱۳۹۳، ص. ۵۰).</p>	<p>تصویر ۱. عکاس ناشناس، موشق آبرام آبراهامیان، عکس از آرشو علی بختیاری.</p>

۲-۲. هایک آجاقیان

هایک آجاقیان (۱۲۹۶ ه. ش - روسیه) در سال ۱۳۰۶ ه. ش به ایران مهاجرت کرد. او دوران جوانی خود را وقف تابلونویسی کرد و در سال ۱۳۱۹ ه. ش پس از طراحی پلاکارت فیلم «کینگ کونگ»، وارد عرصه سینما شد. او یکی از نخستین طراحانی بود که با استفاده از رنگ روغن به طراحی سردرهای سینمایی پرداخت و تا سال ۱۳۴۸ ه. ش در این زمینه فعالیت داشت (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۴۸). او با سینما «مایاک» و «ایران» همکاری کرد. علاوه بر آن، وی در زمینه نقاشی منظره نیز به کسب تجربه پرداخت (تصویر ۵). با رونق تولید سالانه فیلم ایرانی، پوسترسازی نیز مسیر رشد و تکامل را پیمود. هایک آجاقیان و میشا گیراگوسیان از جمله هنرمندانی بودند که بیش از سایرین سفارش دریافت می کردند و با الهام از پوستره‌های فرنگی به خصوص پوستر فیلم های روسی، آثاری خلق کردند که تا مدتها الگوی تغییرناپذیر طراحی پوستر در سینمای ایران به شمار میرفت. نمونه‌هایی چون پوستر «چهارراه حوادث» اثر میشا گیراگوسیان و «آخرین شب» اثر هایک آجاقیان نمونه‌های بارز این الگو هستند (تصویر ۶). در هر دو پوستر، تصویر بازیگر اصلی فیلم در قسمت بالا و تصویر کوچک‌تری از صحنه‌های عاطفی جنبایی فیلم در قسمت پایینی چیدمان شده‌اند که این مدل ترکیب بندی از ویژگیهای متمایز این پوسترهاست. عنوان اصلی هر دو فیلم، به شکل گرافیکی در محل مناسبی از پوستر طراحی و دیگر مشخصات آن در فضای خالی مناسبی قرار گرفته‌اند (مهرابی، ۱۳۹۳، ص. ۱۱). پوستر این دو فیلم جزو نخستین پوسترهایی می‌باشد که اسامی بازیگران نیز در آن درج شده است (تصویر ۷). در اثر دیگری که متعلق به فیلم «مشهدی عباد» می‌باشد، هایک آجاقیان کپی خوبی از نمونه آذری پوستر این فیلم که در باکو ساخته شده بود ارائه داد؛ اما به لحاظ ترکیب بندی و نوع طراحی حروف در عنوان اصلی نسبت به نمونه‌های مشابه، اصولیتر می‌باشد. پوستر فیلم‌های «طلسم شکسته» و «عسل تلخ» در ابتدای دههٔ چهل نیز توسط هایک آجاقیان طراحی شدند. آجاقیان در طراحی پوستر نخست، از همان تکنیک مشابه در سایر پوستره‌های خود بهره گرفته است اما پوستر فیلم «عسل تلخ» از ترکیب بندی جدیدی تبعیت می کند. از سایر پوستره‌های فیلم هایک آجاقیان می‌توان به «طوفان زندگی»، «بازگشت»، «آخرین شب»، «شب نشینی در جهنم»، «چشمه آب حیات»، «مردها و جاده‌ها»، «شیر مرد»، «لات جوانمرد»، «آقا جنی شده»، «عمو نوروز» و... اشاره کرد (تصویر ۸).

اولین پلاکارد طراحی شده توسط گیراگوسیان، برای فیلم «آتش در کوهستان‌ها» در ابعاد ۲×۲ متر و به مناسبت افتتاح سینمای ایران در تبریز بود. او یک سال بعد و پس از نقل مکان به تهران، طراحی پلاکارد برای سینما ایران را آغاز کرد. فعالیت حرفه‌ای گیراگوسیان هم‌زمان با ساخت اولین فیلم های ایرانی کلید خورد و او برای دو فیلم معروف سال های ابتدایی سینمای ایران یعنی «دختر لر» ساخته عبدالحسین سینتا و «حاجی آقا آکتور سینما» اثر آوانس اوگانیانس، به طراحی دیوارکوب پرداخت. در سال ۱۳۱۲ ه. ش «دختر لر» اولین فیلم ناطق فارسی با پوستری رنگی اثر «چاندرا وارکر» که در ابعاد ۸۸×۶۴ سانتی‌متر در دانشگاه هنر بمبئی طراحی و چاپ شده بود به نمایش گذاشته شد (تصویر ۲). ماکت ۳ متری طراحی شده توسط میشا برای فیلم «دختر لر» تصویری تمام‌قد از شخصیت‌های اصلی این فیلم بود که در قالب یک مجسمه (اصطلاح آن دوره برای این اشکال) تحویل سفارش دهنده شد؛ این ماکت در زمان اکران فیلم در ملاءعام به نمایش گذاشته می‌شد. پوستر این فیلم به‌وضوح از فرهنگ و معماری هندی الهام گرفته بود، به‌گونه‌ای که حتی برای نوشتار نیز از خط فارسی رایج در هند و پاکستان بهره گرفته شده است. وجود این پوستر رنگی بر روند پلاکاردسازی و طراحی پوستر در ایران مؤثر بود (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۴۶). تا سال ۱۳۲۷ ه. ش به‌جز پوستر فیلم‌های «سپنتا» که تمامی آنها در هند طراحی و منتشر می‌شد، عملاً هیچ پلاکارد سینمایی در ایران طراحی نمی‌شد. احتمالاً مهم‌ترین عامل آن، عدم تولید فیلم در این دوره توسط کارگردانان ایرانی است. در این دوران پوستره‌های خارجی به همراه فیلم‌هایشان وارد کشور می‌شدند و تنها محتوای نوشتاری آنها به فارسی ترجمه می‌شد (مهرابی، ۱۳۹۳، ص. ۴۸).

از دیگر آثار میشا، پوستر فیلم «شرمسار» اثر اسماعیل کوشان^۲ در سال ۱۳۲۹ ه. ش بود که به روش «کلیدسازی» چاپ شد. وی معتقد بود پوستر فیلم شرمسار، نخستین پوستر قابل توجه برای فیلم ایرانی بود که در قطع استاندارد پوستر یعنی ۷۰×۱۰۰ سانتی‌متر اجرا شد (مهرابی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰). طراحی پوستر فیلم «چهارراه حوادث» (تصویر ۳) و فیلم «خون و شرف» (تصویر ۴) از آثار دیگر این هنرمند به شمار می‌روند. پوستر فیلم «خون و شرف» از نظر ترکیب بندی پیشرفته‌تر از پوستره‌های گذشته است. پوستر فیلم های «مستی عشق»، «دستکش سفید»، «شاباجی خانم»، «یعقوب لیث صفاری»، «بوالهوس»، «علی واکسی»، «آشنا»، «سه کارآگاه خصوصی»، «بیژن و منیژه» و... سایر آثار خلق شده توسط این هنرمند است. میشا سرانجام در سال ۱۳۷۶ ه. ش در فانی را وداع گفت (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۴۶).

			
<p>تصویر ۸. هایک آجاقیان، پوستر فیلم شب‌نشینی در جهنم، ۱۳۳۶ ه. ش، (مهرابی، ۱۳۹۳، ص. ۶۸).</p>	<p>تصویر ۷. هایک آجاقیان، بازگشت، ۱۳۳۲ ه. ش (افشار مهاجر، ۱۳۹۷، ص. ۱۰۱).</p>	<p>تصویر ۶. هایک آجاقیان، پوستر فیلم آخرین شب، ۱۳۳۴ ه. ش (مهرابی، ۱۳۹۳، ص. ۶۷).</p>	<p>تصویر ۵. عکاس ناشناس، هایک آجاقیان، عکس از آرشوی علی بختیاری.</p>

۲-۳. محمود جوادیپور

محمود جوادیپور (۱۳ شهریورماه ۱۲۹۹ ه. ش - تهران) از پیشگامان طراحی گرافیک و هنر نوگرا در ایران به شمار می رود. وی در سال ۱۳۱۲ ه. ش موفق به کسب گواهی نامه ششم هنرستان صنعتی ایران و آلمان (تهران) در رشته آهنگری و ماشین سازی شد و در سال ۱۳۲۰ ه. ش در آزمون ورودی دانشکده

تازه تأسیس هنرهای زیبا (دانشگاه تهران) که تنها مؤسسه آموزشی هنر در ایران به شمار می رفت، پذیرفته شد و جز دومین گروه دانشجویان نقاشی آن دانشکده بود. وی در این مقطع تحصیلی با احمد اسفندیاری، لیلی تقی پور و عبدالله عامری و چند تن دیگر هم‌کلاس شد (جوادی پور و بهمن پور، ۱۳۹۷، ص. ۴۳۵) (تصویر ۹).

		
<p>تصویر ۱۱: محمود جوادی پور، پوستر گالری آپادانا، سال ۱۳۲۸ ه. ش (دلزنده، ۱۳۹۴، ص. ۲۵۶).</p>	<p>تصویر ۱۰: محمود جوادی پور، کتاب کودک دبیره نخستین کتاب چاپی چهار رنگ ایران، سال ۱۳۲۳ ه. ش (قنبری، ۱۳۹۷، ص. ۳۴).</p>	<p>تصویر ۹: محمود جوادی پور، عکس از آرشیو توکا ملکی.</p>

عضویت در هیئت علمی دانشکده هنرهای زیبا، به عنوان مدرس رشته گرافیک در این دانشگاه به فعالیت پرداخت و علاوه بر تدریس در تهیه و تنظیم چارت درسی این دانشکده نقش مؤثری ایفا نمود. وی به خلق آثار متفاوت به ویژه در حوزه هنر گرافیک پرداخت؛ طراحی نشانه، تمبر، اوراق قرصه، طراحی جلد کتاب، اعلان، تصویرسازی و... فعالیت‌هایی است که او به عنوان یک پیشگام در زمینه گرافیک معاصر ایران ارائه نمود (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۵۱). افزون بر گرافیک، فعالیت در حوزه نقاشی نیز برای او از اهمیت خاصی برخوردار بود او در این زمینه آثار ارزشمندی به یادگار گذاشته است. علاقه به زبان و بیان ایرانی و کنکاش پیرامون هویت بومی در آثار جوادی پور و معاصرانش، نشانی از روحیه ملی، هویت جویی و پایبندی آنان به هنر و فرهنگ ایرانی است؛ که در نهایت، منجر به شکلگیری جنبش ایرانی در بین نقاشان مدرنیست شد.

۲-۴. محسن دولو

محسن دولو (۱۲۹۹ ه. ش - تهران)، نقاشی را به همت خویش در دوران جوانی فراگرفت. در ابتدای فعالیتش به عنوان کاریکاتوریست، سردبیری ضمیمه فکاهی کاریکاتور استقلال را پذیرفت. سپس در نشریه فکاهی پیروزی به عنوان سردبیر مشغول به فعالیت شد (تصویر ۱۲). فعالیت حرفه‌ای این هنرمند از سالهای پایانی دهه ۱۳۲۰ ه. ش آغاز و تا دهه ۱۳۴۰ ه. ش ادامه یافت. به همین جهت اغلب کاریکاتوریست‌ها، وی را پدر کاریکاتور نوین ایران مینامند. دولو برای هفته نامه بامشاد و توفیق، کاریکاتور و طرح جلد می کشید (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۵۲).

جوادیپور برگزارکننده اولین نمایشگاه گرافیک، شامل آثاری از حکاکی روی لینولئوم، فلز و همچنین پرده های باتیک بود. آثار ارائه شده در این نمایشگاه اهمیت گرافیک و کاربرد هنری آن را یادآور شد. او برای نخستین بار از تکنیک «خطنگاری» در تابلوهای باتیک خود بهره برد. برخی از او به عنوان پدر و پدیدآورنده گرافیک در ایران یاد می کنند. در سال ۱۳۲۲ ه. ش این هنرمند به عنوان طراح گرافیک در چاپخانه بانک ملی به صورت نیمه وقت مشغول به کار شد و با استفاده از ابزارهای موجود، به تجربه های پیشرفت های در گرافیک ایران دست یافت. نخستین کتاب چاپ چهار رنگ، در این چاپخانه توسط جوادی پور طراحی و چاپ شد (تصویر ۱۰). تأسیس کاشانه هنرهای زیبا (گالری آپادانا) در سال ۱۳۲۸ ه. ش توسط جوادیپور و دوستانش، از مهم ترین اقدامات وی در این حوزه محسوب می شود. این کاشانه به محلی برای برگزاری نمایشگاه، جلسه های سخنرانی جهت نقد و بررسی هنر مدرن و... تبدیل شد. اولین پوستر نمایشگاهی این گالری، نخستین پوستر نمایشگاه تجسمی و نخستین پوستر یک گالری هنری در تاریخ طراحی گرافیک در ایران به شمار می رود. برخی از پژوهشگران، گالری آپادانا را در مقایسه با انستیتوهای غربی، بستری جهت ارائه و نمایش آثار هنرمندان ایرانی می دانند (تصویر ۱۱).

جوادیپور در طول سالهای فعالیت در حوزه هنرهای تجسمی، به تصویرسازی کتاب و طراحی نشانه برای مراکز و سازمانها مختلف پرداخت. از میان آثار وی میتوان به نشانه «گالری آپادانا»، «بنگاه ترجمه و نشر کتاب»، «انتشارات خوارزمی»، «بانک توسعه تعاون»، «رادیو تهران»، «شرکت ملی نفت ایران» و... اشاره کرد. در سال ۱۳۳۲ ه. ش سرانجام جوادیپور پس از فارغ التحصیلی از آکادمی هنرهای زیبای مونیخ، با

		
<p>تصویر ۱۴: محسن دولو، پوستر باران طلا، دهه ۳۰ ه. ش (آرشیو موزه گرافیک ایران).</p>	<p>تصویر ۱۳: محسن دولو، پوستر فیلم آرشین ملان، سال ۱۳۳۹ ه. ش، از آرشیو آرمان جاویدانی.</p>	<p>تصویر ۱۲: عکاس ناشناس، محسن دولو</p>

تهیه‌کنندگان سینما، خواهان بسیار داشت (تصویر ۱۴).

۲-۵. بیوک احمدی

بیوک احمدی در حوالی مسجد کبود تبریز به دنیا آمد. وی پس از تعلیم نزد استادان بهنامی همچون رسام ارزنگی^۱، طاهر خوشنویس و هرکرامرا (هنرمند آلمانی) در سال ۱۳۳۱ ه. ش به تهران رفت و در همان سال، اولین آتلیه خود را با نام «هنرهای زیبا» در چهارراه عزیزخان افتتاح کرد (تصویر ۱۵). (وی در حوزه نقاشی و کشیدن مینیاتور روی جعبه های دستساز سفارش دریافت میکرد و علاوه بر آن به تعلیم شاگردان نیز میپرداخت؛ اما مهمترین فعالیت او طراحی و ساخت تابلوهای سردر مغازه ها و شرکت ها در تهران در حال پیشرفت بود، به گونه‌ای که گویی با ورود وی به بازار کار طراحی محیطی، چهره سردر مغازه های تهران دگرگون شد (معتقدی، ۱۳۹۳، ص. ۱۱۳).

دو‌لو در سال ۱۳۴۲ ه. ش با ترسیم کاریکاتوری از شخصیت خروشچف، رهبر وقت شوروی سابق، موفق به کسب اولین جایزه معتبر بین‌المللی کاریکاتور ایرانی در جشنواره «مونترال کانادا» شد. او علاوه بر کاریکاتور در حوزه طراحی و ساخت دکور برای تئاتر، طراحی سردرهای سینما و پوستر فیلم نیز فعالیت داشت. از میان پوسترهایی که از اجاقیان در دست است، پوستر «عمو نورو» کولاژی است دل‌نشین و چشم‌نواز، از تلفیق عکس و نقاشی که نشان از رشد این تکنیک دارد. نخستین طرح پوستر دو‌لو متعلق به فیلم «ولگرد» در سال ۱۳۳۱ ه. ش است. از این دهه به بعد وی به‌صورت تمام‌وقت در این حرفه مشغول به کار شد و در سال ۱۳۳۹ ه. ش پوستر فیلم «آرشین مالالان» را طراحی کرد (مهرابی، ۱۳۹۳، ص. ۷۷). (تصویر ۱۳). از آنجایی که دو‌لو بر هنر نقاشی و گرافیک تسلط کافی داشت، به یکی از هنرمندان موفق این حوزه تبدیل شد. ویژگی آثار دو‌لو نسبت به سایر هنرمندان گذشته، صفحه‌آرایی و میزبانی شکل و استفاده از طیف وسیعی از رنگ‌های چشمگیر و شاد بود که در میان

		
<p>تصویر ۱۷. بیوک احمدی، طرح جلد کتاب پایان شب، ۱۳۳۵ ه. ش، قطع رقیعی [URL:2]</p>	<p>تصویر ۱۶. بیوک احمدی، طرح جلد کتاب ملا نصرالدین در انگلستان، ۱۳۳۴ ه. ش، سفارش دهنده ناشر مطبوعاتی اطلس [URL:2]</p>	<p>تصویر ۱۵. عکاس ناشناس، بیوک احمدی (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۵۴).</p>

احمدی با «انتشارات گوتنبرگ» و «کانون آگهی‌های زیبا» نیز همکاری داشت (تصویر ۱۶ و ۱۷). لازم به ذکر است، پیش از این دوران طراحی جلد در کشور، بیشتر شامل طرح‌های بازاری بود تا عموم مردم نیز توانایی برقراری ارتباط با آن را داشته باشند اما با گذر زمان و افزایش سطح دانش جامعه، طرح جلد کتب به شکل حرفه ای تری از سوی هنرمندان ارائه گردید. در آن زمان شاید نخستین نشریه ای که کمی متفاوت عمل میکرد همین مجله سپید و سیاه بود که احمدی طراحی روی جلد‌هایش را بر عهده داشت (معتقدی، ۱۳۹۳، ص. ۱۶). از جمله آثاری که جهت طراحی به احمدی سپرده شد میتوان به موارد متعددی همچون طراحی لوگو و گاهی بازآفرینی طرحهایی برای «روغن شاهپسند»، «ساعت سیکو»، «تیغ تراش پرما»، «چای گلستان»، «تابلوی کفش ملی»، «بازوبند اسو»، «عکس برگردان تورپست»، «خودکار بیک»، «باتری وی.ا. واک»، «باتری اسپارک»، «بیمه آسیا»، «روغن نباتی قو» و... اشاره کرد. احمدی در دهه ۱۳۴۰ ه. ش با همکاری محمّد بهرامی به انتشار *شاهنامه* توسط نشر (امیرکبیر) پرداخت. او پس از انقلاب به تدریس نقاشی و مرمت آثار هنری مشغول شد و در زمینه نقاشی پشت شیشه فعالیتش را ادامه داد. سرانجام بیوک احمدی در ۵ آبان ۱۳۸۷ ه. ش در تهران درگذشت (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۵۴).

۲-۶. محمّد بهرامی

محمّد بهرامی (مهرماه ۱۳۰۵ ه. ش - گیلان) تحصیلات دوره ابتدایی را در هنرستان هنرهای ملی ایران (اداره صنایع مستظرفه) آغاز کرد. وی تحصیلات متوسطه را در مدرسه ایرانشهر به پایان رساند و در این دوره، در نگارخانه تقوی مشغول به کار شد و نزد استادان بزرگی تعلیم دید. بهرامی فعالیت حرفه‌ای را از *اطلاعات ماهانه* آغاز کرد. در سنین

از جمله آثار احمدی نقاشی های کتاب آموزشی حشرات و آفات است که در سال ۱۳۲۴ ه. ش به دنبال استخدامش در وزارت کشاورزی در سمت «نقاش آزمایشگاه» تهیه شده است؛ گویا بعدها به دلایل نامعلوم، این نقاشیها توسط یک کارمند روس به شوروی منتقل شد. در دهه ۱۳۳۰ ه. ش، احمدی فعالیتش را با طراحی برای کتاب‌های درسی از سر گرفت (معتقدی، ۱۳۹۳، ص. ۱۶). در آغاز دهه ۳۰ ه. ش عمدتاً کارهای گرافیکی بر عهده طراحان آلمانی و انگلیسی بود، برخی از هنرمندان ایرانی نیز جهت گذران زندگی به‌مرور به این هنر روی آوردند. از جمله این هنرمندان، شاگردان کمال الملک بودند که به طراحی سردر فروشگاه های تهران نیز می‌پرداختند. احمدی نیز در سالهای نخست این دهه، به طراحی صحنه تئاتر، پوستر و سردر سینما مشغول بود. در سال‌های بعد، احمدی آتلیه‌های به نام «پالت» تأسیس می‌کند. در اواخر سال ۱۳۲۴ ه. ش، احمدی آتلیه دیگری با نام «اسرام» را در خیابان فرهنگ و با همراهی جواد رضایی و آقای کپیور افتتاح کرد که در حوزه تبلیغات فعال بود. وی آتلیه «آرم» را نیز با همکاری علی‌اصغر معصومی و مهدی رضا قلیزاده تأسیس کرد. احمدی در این آتلیه به طراحی گرافیک تبلیغاتی پرداخت و تمامی امور مربوط به (پکیج) تبلیغاتی یک برند شامل آرم و لوگو، پوستر، استند، تابلوی نئون، کارت و سربرگ، چاپ روی خودکار و... در این کارگاه طراحی و ساخته میشد. وی یکی از برجسته ترین تصویرگران دوران شکل گیری گرافیک نوین در ایران به‌شمار می‌رود (معتقدی، ۱۳۹۳، ص. ۱۳-۱۲).

احمدی در آن سال‌ها علاوه بر طراحی تبلیغات، در حوزه طراحی جلد کتاب و مجلات نیز بسیار فعال بود. او با نشریاتی نظیر «سپید و سیاه»، «امید ایران»، «خواندنیها»، «فردوسی»، «دانشمند»، «چلنگر»، «راديو ایران» و «باباشمل» به همکاری پرداخت. در دهه ۱۳۳۰ ه. ش

اعتلای چشم‌گیر طراحی روی جلد بیش از هر هنرمندی مرهون محمد بهرامی است. از آثار ماندگار بهرامی در حوزه طراحی روی جلد کتاب و نشریات سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۰ ه. ش میتوان به روی جلد چند مجموعه شعر، از شاعران معاصر مانند نادر نادریور (چشم‌ها و دست‌ها) و فروغ فرخزاد (کتاب/سیر) اشاره کرد (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۵۶).

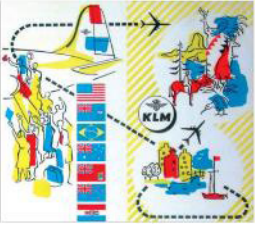

نوجوانی، در پی ورزش در باشگاه منوچهر مهران، به درخواست وی طرح جلدی برای نشریه این باشگاه تهیه میکند (تصویر ۱۸). احتمالاً این طرح یکی از نخستین طرح‌های روی جلد در ایران به شمار میرود. تنها مرکز چاپ آن دوره روزنامه اطلاعات با ریاست احمد شهیدی بود؛ پس از مراجعه بهرامی به این مرکز جهت چاپ طرح جلد، شهیدی سفارش روی جلد کتابی بهنام «انتقام» را به وی میسپارد (تصویر ۱۹). رشد و

		
<p>تصویر ۲۰. محمد بهرامی، نشانه انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۳۴ ه. ش (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۵۷).</p>	<p>تصویر ۱۹. محمد بهرامی، طرح جلد کتاب انتقام، دهه ۱۳۲۰ ه. ش [URL:1].</p>	<p>تصویر ۱۸. عکاس ناشناس، محمد بهرامی (آرشو معراج قنبری).</p>

۷-۲. هوشنگ کاظمی

هوشنگ کاظمی (۱۳۰۲ ه. ش - تهران) تحصیلات متوسطه را در دو رشته ریاضی و ادبیات پایان رساند و مدرک لیسانس را در رشته ادبیات از دانشسرای تهران دریافت کرد. در سال ۱۳۲۴ ه. ش برای تحصیل، عازم فرانسه شد و در سال ۱۳۳۵ ه. ش و مدرک فوق لیسانس در رشته خط و گرافیک را از مدرسه بوزار پاریس دریافت کرد. وی نخستین ایرانی است که در رشته طراحی گرافیک تحصیل کرد و اصول و قوانین دنیای گرافیک مدرن را به ایران آورد (تصویر ۲۱). کاظمی پس از دو سال فعالیت در بخش تبلیغات هواپیمایی هلند (کی ال ام)، در سال ۱۳۳۷ ه. ش به کشور بازگشت و در کاخ گلستان، دومین نمایشگاه دوسالانه تهران را برپا کرد (تصویر ۲۲). در همان سال با هم‌فکری زنده‌یاد جواد حمیدی، طرح و اساسنامه دانشکده هنرهای تزئینی (دانشگاه هنر امروزی) را تهیه و تنظیم نمود و سرانجام در مهرماه سال ۱۳۳۹ ه. ش این دانشکده را تأسیس کرد و ریاست آن را بر عهده گرفت (صادقی، ۱۳۸۷، ص. ۱۱۳). وی برای اولین بار در ایران دپارتمان گرافیک را به صورت تخصصی در این دانشگاه ایجاد نمود. از دیگر خدمات وی به جامعه هنری میتوان به تأسیس آلبوم‌های بهنام «کارگاه هنرهای تزئینی» در سال ۱۳۳۹ ه. ش و بنیان‌گذاری بخش گرافیک سازمان جلب سیاحان اشاره داشت. طراحی «تزیینات داخلی سد سفیدرود» (۱۳۴۰)، گرافیک محیطی «هتل برکه تهران» (۱۳۳۸)، طراحی صحنه برای «گروه نمایشی علی نصیریان در جشنواره‌های خارجی» (۱۳۳۸)، طراحی پوستر «سازمان جلب سیاحان»، طراحی پوستر و نشانه «جشن هنر شیراز» (۱۳۴۷) و از آثار برجسته وی می‌باشد.

آلبوم آرک (بهرامی)، (پارس) یکی از اولین آلبوم‌های طراحی گرافیک مدرن در ایران به‌شمار میرود. محمد بهرامی با همکاری جواد هاتف این آلبوم را در سال ۱۳۳۵ ه. ش، در خیابان لاله‌زار تأسیس کرد. وی هم‌زمان با مدیریت این آلبوم، در دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران به ادامه تحصیلات آکادمیک پرداخت. طراحی آلبوم‌های تبلیغاتی نیز علاوه بر طراحی جلد کتاب در آلبوم پارس انجام میشد؛ اما عمده آثار این آلبوم ادبی بود. جلد کتابهای مصور، برای اولین بار از این آلبوم بیرون آمد؛ تصویرسازیهای سیاه‌وسفید برای اشعار فریدون مشیری، نیما یوشیج، فروغ فرخزاد، نادر نادریور، احمد شاملو، نصرت رحمانی و... طراحی نشانه برای ناشرانی چون «نیل» و «امیرکبیر» و بی‌شمار آثار بزرگ و شاخص در تاریخ طراحی گرافیک مدرن ایران در این مؤسسه خلق شد (تصویر ۲۳). آلبوم بهرامی در آن زمان همچون یک دانشگاه خصوصی بود. در آن زمان حدود ۱۷-۱۸ نفر در آلبوم بهرامی مشغول به فعالیت بودند (قنبری، ۱۳۹۸، ص. ۴۴). مرتضی ممیز کمی بعد از ورود به دانشکده در این آلبوم مشغول به فعالیت شد. وی در آخرین گفت‌وگوی منتشرشده‌اش می‌گوید: «من از سال ۱۳۳۵ ه. ش در آلبوم آقای بهرامی و زیردست ایشان شروع کردم به کار گرافیک کردن و یادگرفتن آن» (قنبری، ۱۳۸۵، ص. ۶۶). مرتضی ممیز نخستین جلد کتاب و نشانه‌هایش را در این آلبوم طراحی و اجرا کرد. آیدین آعداشلو در یادداشتی درباره محمد بهرامی مینویسد: «آلبوم بهرامی مکتبی بود که همراهی و همکاری هنرمندان رشته‌های مختلف گرافیک آن روزگار را ممکن و مقدر میکرد. من بخت این را داشتم که سلیقه تصویرگریام را با تماشای نمونه‌هایی از کار او در دهه ۱۳۳۰ ه. ش بنیان‌کنم» (آعداشلو، ۱۳۹۴، ص. ۳۷). محمد بهرامی سرانجام در اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۴ دارفانی را وداع گفت.

		
<p>تصویر ۲۳. هوشنگ کاظمی، نشانه انتشارات فرانکلین، سال ۱۳۳۹ ه. ش (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۳۸).</p>	<p>تصویر ۲۲. هوشنگ کاظمی، بروشور مهاجرت شرکت هواپیمایی کی ال ام، سال ۱۳۳۷ ه. ش (صادقی، ۱۳۸۷، ص. ۲۹).</p>	<p>تصویر ۲۱. عکاس ناشناس، هوشنگ کاظمی، آرشو شخصی معراج قنبری.</p>

کازمی از سال ۱۳۴۹ ه. ش برای مطالعه و بررسی پیرامون وضعیت مراکز و مدارس آموزشی هنرهای تجسمی، سفرهای بسیاری به کانادا، استرالیا، هند و ژاپن داشت. این طراح گرافیک در چهارم مهرماه ۱۳۹۴ ه. ش در استرالیا دار فانی را وداع گفت.

۲-۸. صادق بریرانی

صادق بریرانی (سال ۱۳۰۲ ه. ش - بندرانزلی) نقاش برجسته و از سرآمدان نسل اول طراحی گرافیک معاصر ایران به شمار می‌رود. تحصیلات دوره ابتدایی و متوسطه خود را در بندرانزلی گذراند و در سال ۱۳۲۳ ه. ش دیپلم مقطع دوم دبیرستان را دریافت کرد. وی در سن ۱۶ سالگی، به آموختن نقاشی نزد یکی از شاگردان مدرسه کمال الملک پرداخت. در سال ۱۳۲۶ ه. ش برای تحصیل در رشته نقاشی وارد دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران شد و برای تحصیل در رشته گرافیک دانشگاه آیندیان، عازم آمریکا شد (بریرانی، ۱۳۷۳، ص. ۱۴۹) (تصویر ۲۴).

یکی از عمدترین فعالیت‌های این هنرمند طراحی نشانه بود؛ که از این میان «نشانه انتشارات مروراید» (۱۳۴۰)، طراحی «نشانه سازمان جلب سیاحان» (۱۳۴۲) با الهام از نقوش سفالینه‌های سیلک کاشان و «سازمان کتاب‌های جیبی» (۱۳۳۹) که با الهام از سرستون‌های تخت جمشید طراحی شده بود، از شاخصترین آثار وی محسوب می‌شوند. طرح کازمی برای نشانه انتشارات فرانکلین، به لوگوی اصلی این انتشارات تبدیل شد و کتاب‌های فرانکلین به خاطر همین نشانه، به کتاب‌های «کله اسبی» مشهور شد (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۰) (تصویر ۲۳). طراحی نشانه در این دوران با رویکردی نوین روبرو شده بود و هنرمندان طراح به استفاده از نقوش تاریخی و کاربردی کردن آنها در طراحی گرافیک پرداختند. آثار خلق شده توسط هوشنگ کازمی، نقطه عطفی در تاریخ طراحی گرافیک ایران به شمار می‌رود. علاوه بر موارد یادشده، هوشنگ کازمی مسئولیت طراحی گرافیک کنفرانس جهانی اکافه (بخش اقتصادی سازمان ملل متحد) و کنفرانس بین‌المجالس را که در تهران برپا شد بر عهده داشت. آثار نقاشی و گرافیک او در کشورهای مختلفی از جمله: سوئیس، استرالیا، کانادا، آمریکا و هلند به نمایش گذاشته شده است.

		
<p>تصویر ۲۶. صادق بریرانی، پوستر سیری در آثار استاد صبا، ابعاد ۸۲×۴۸ سانتی‌متر، چاپ سیلک اسکرین (بریرانی، ۱۳۷۳، ص. ۱۵۸).</p>	<p>تصویر ۲۵. صادق بریرانی، پوستر قصه‌های بومی ایران، چاپ سیلک اسکرین، ۷۴×۸۰ سانتی‌متر (بریرانی، ۱۳۷۳، ص. ۶۰).</p>	<p>تصویر ۲۴. عکاس ناشناس، صادق بریرانی (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۲).</p>

برای پوستر «سیری در آثار استاد صبا» از اندک آثاری به شمار می‌رود که با تکیه بر طراحی چهره ترسیم شده است (تصویر ۲۵ و ۲۶). آثار وی در نمایشگاه و جشنواره‌های بسیاری به نمایش درآمد و مورد تحسین منتقدان و هنرمندان قرار گرفت. صادق بریرانی عضو هیئت‌دوران چندین دوسالانه گرافیک جهان از جمله دوسالانه برنو، چکسلواکی، دوسالانه طراحی گرافیک تهران در ۱۳۷۱ ه. ش بود. این طراح گرافیک هم‌اکنون در ایالات متحده زندگی می‌کند (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۲).

۲-۹. محمدمزمان زمانی

محمدمزمان زمانی (۱۳۰۳ ه. ش - بابل) هنرمند طراح گرافیک و تصویرگر کتاب‌های کودک بود (تصویر ۲۷). وی برای ادامه تحصیل در رشته پزشکی عازم ترکیه می‌شود، اما ارتباطش با هوشنگ پزشکیا باعث شد تا قبل از اتمام پزشکی، شیفته هنر شده و به نقاشی بپردازد. در نهایت وی در سال ۱۳۲۷ ه. ش، در رشته نقاشی از دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل شد. وی آثاری با طراحی‌های خطی، سایه و هاشورهای موازی خلق کرد. سپس با روشی نوین، به بازسازی کتاب‌های درسی در نیمه دوم دهه ۳۰ ه. ش پرداخت. ورود او به حوزه تصویرگری کتاب‌های درسی، بستری گسترده برای کسب تجربه‌های ارزشمند و غنی فراهم آورد (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۴) (تصویر ۲۸).

او برای تکمیل تحصیلات خود به پاریس، لندن، رم و مونیخ سفر کرد. با وجود تأثیر فراوانی که از هنر اروپا و آمریکا گرفته بود، به هنر شرق و بیان هنری ایرانی روی آورد. آثار بریرانی اگرچه از هنر خوشنویسی سنتی ایرانی ریشه گرفته‌اند، در عین حال نشانه‌هایی از نقاشی مدرن نیز در آثارش نمایان است. شیوه خاص او در هنر خوشنویسی، بر پایه حرکات آزاد قلم‌مو و ساختار شکنی و برهم ریختن تمامی تناسبات در جهت دستیابی به الفبایی نوین می‌باشد. او معتقد است که شکل ظاهری حروف تداعی‌کننده مفاهیم گوناگون هستند و آنها را پلی بین مضامین درونی با دنیای بیرون میدانند. تلفیق نقاشی، گرافیک و شعر از مشخصه‌های دیگر آثار او است. با وجود تأثیرپذیری او از مکتب سوررئالیست، روح هنر شرقی همچنان در آثار این هنرمند پُررنگ‌تر است. وی در سال ۱۳۳۶ ه. ش اداره هنر گرافیک وزارت فرهنگ و هنر را تأسیس کرد. بریرانی از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۷ ه. ش در تالار رودکی فعال بود و بسیاری از پوسترهای موسیقی این تالار، در این بازه زمانی توسط وی طراحی شد. بریرانی با خلق این پوسترها که از ویژگی‌های برجسته‌های برخوردار بودند، دنیای جدیدی را پیش چشم مخاطبین گرافیک گشود و به دلیل استفاده جسورانه از رنگ، در تاریخ گرافیک معاصر ایران ماندگار شد. پیوند میان محتوا، فرم و رنگ‌بندی‌های گوناگون وجه متمایز پوسترهای موسیقی این هنرمند در آن دوران به شمار می‌رود. در این دوران طراحی پرتره به صورت مستقیم در پوسترها مرسوم نبود. طرح بریرانی،

	
<p>تصویر ۲۹. از راست دکتر مقربی، هرمز وحیدی و محمدمزمان زمانی (نفر ایستاده) - کالج تربیت معلم دانشگاه کمبلیا - نیویورک - ۱۹۵۹ (۱۳۳۸).</p>	<p>تصویر ۲۸. محمدمزمان زمانی، تصویرسازی برای جلد کتاب حساب سوم دبستان، سال ۱۳۳۷ ه. ش (افشار مهاجر، ۱۳۹۷، ص. ۹۳).</p>

۲-۱۰. بوریس آسیریان

بابگن (بوریس) آسیریان (۱۳۰۴ ه. ش - رشت) در دوران کودکی به همراه خانواده‌هاش به تبریز مهاجرت کرد. آن‌ها نام خانوادگی‌شان را با توجه به نام پدر بزرگشان (آسری بجائیان) به آسیریان تغییر دادند (تصویر ۳۰). بوریس آسیریان تحصیلات دوره ابتدایی را در تبریز آغاز و سپس در مدرسه دواتیان تهران ادامه داد، اما پس از تعطیلی مدارس ارامنه به دستور رضاخان، تحصیلات متوسطه را ناتمام گذاشت. او پس از گذراندن دوره‌های آموزش هنر و نقاشی در سنین جوانی، شروع به طراحی بروشور فیلم‌های سینمایی کرد و بعدها به طراحی پلاکارت‌های سینمایی پرداخت؛ طبق گفته دخترش این حرفه در خانواده آنان موروثی بوده است. وی مدت ۱۰ سال را نزد آلدو (از پیشگامان گرافیک مدرن ایران) به آموزش و تجربه عملی گذراند. سپس در آتلیه محمد بهرامی مشغول به کار شد. پس از آن در آژانس تبلیغاتی «فاکوپا» و بعدها در انتشارات «گوتنبرگ» به فعالیت و کسب تجربه پرداخت. یکی از آثار بهیادماندنی او طراحی پرت‌های از پتهوون با تکنیک هاشور برای چاپ در نشریات دهه ۱۳۳۳ ه. ش است (علیزاده طارمسری، ۱۴۰۲، ص. ۵۶۱) (تصویر ۳۱).

چاپ کتاب دوم دبستان در شرکت سهامی اُفست، با همکاری مؤسسه انتشارات فرانکلین در سال ۱۳۳۷ ه. ش گامی جدی و تأثیرگذار در دوران بازسازی کتاب‌های درسی به شمار می‌رود. زمانی، به نسل اول تصویرگران حرفه‌ای آثار کودک در ایران تعلق داشت و یکی از فعالان نوسازی کتب درسی در سال ۱۳۳۹ ه. ش بود. در همین راستا، وی جهت کسب تجربه‌های بیشتر در زمینه تدوین متن و صفحه‌آرایی به کشورهای آمریکا، انگلستان و فرانسه اعزام شد (تصویر ۲۹). تأثیر سبک آثار زمانی در تلاش‌های نورالدین زرین‌کلک، پرویز کلانتری، بهمن دادخواه و سایرین به وضوح قابل‌رؤیت است (اکرمی، ۱۳۸۷، ص. ۵). تصویرگری کتاب‌های تاریخی، جغرافیا و علمی برای مقطع دبستان، بی‌شک پایه و اساس انتخاب شیوه نوگرایانه در آثار زمان زمانی و سایرین است و به روندی تأثیرگذار در این حوزه تبدیل شد (اکرمی، ۱۳۸۷، ص. ۵). زمانی تصویرگری کتاب‌های *لبه تیغ* (۱۳۴۱)، *شاخ‌های ملوس* (۱۳۴۵)، *یک روز از زندگی ملانصرالدین* (۱۳۴۵)، *پروانه‌ها و باران* (۱۳۳۹)، *ازدهای سیاه* (۱۳۴۹)، *گم‌شده لب دریا* (۱۳۴۸) و *ماه در دره نیلوفرها* (۱۳۴۷) را برای نسل‌های بعدی به جای گذاشت (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۴). او پس از بازنشستگی به آمریکا مهاجرت کرد و در آنجا بیش از سه دهه را با فعالیت در حوزه طراحی گرافیک و نقاشی گذراند. نمایشگاه‌های متعددی از آثار او در شهرهای مختلف آمریکا برپا شده است. این هنرمند در دی‌ماه ۱۳۹۵ ه. ش در آمریکا درگذشت (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۴).

		
<p>تصویر ۳۲. بوریس آسیریان (رسمی)، سازمان چاپ ایران، سال ۱۳۳۷ ه. ش (ممیز، ۱۳۶۲، ص. ۲۴).</p>	<p>تصویر ۳۱. بوریس آسیریان، تصویرگری هاشور از چهره پتهوون برای یک نشریه، دهه ۱۳۳۰ ه. ش (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۷).</p>	<p>تصویر ۳۰. عکاس ناشناس، بوریس آسیریان، (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۶).</p>

۲-۱۱. هرمز وحید

هرمز وحید (۱۳۰۷ ه. ش - تهران) از پیشگامان هنر کتاب‌آرایی و مدیریت هنری در نشر و تولید کتاب شناخته می‌شود. پس از پایان مقطع دبیرستان، برای تحصیل در رشته نقاشی وارد دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران شد. از معاصران او میتوان به هنرمندانی چون پرویز کلانتری و پروین دخت صدر اشاره کرد. وحید پس از ازدواج با پروین دخت صدر به همراه همسرش ترک تحصیل کرد؛ و به صورت جدی، به فعالیت در حوزه صنعت چاپ پرداخت (تصویر ۳۳). وی در سال ۱۳۳۲ ه. ش به استخدام انتشارات نوپای فرانکلین درآمد. به دلیل نبوغ و تسلطش در چاپ، همایون صنعتی‌زاده، مدیر فرانکلین، مدیریت بخش گرافیک این انتشارات را به وی سپرد (صادقی، ۱۳۹۰: ۸). هرمز وحید علاوه بر فعالیت در فرانکلین، در تأسیس یا نوسازی چندین مؤسسه انتشاراتی دیگر از جمله «چاپخانه اُفست»، «سازمان کتاب‌های درسی»، «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان»، «انتشارات آموزش‌وپرورش»، «چاپخانه و انتشارات مجلس»، «انتشارات وزارت امور خارجه»، «کمیته ملی یونسکو» و... مشارکت فعال داشت.

او پس از انقلاب به طور موقت در آتلیه زنده‌یاد مرتضی ممیز مشغول به کار شد و به رسامی برخی از نشانه‌های این مؤسسه پرداخت (تصویر ۳۲). آسیریان یکی از پُرکارترین طراحان پیشگام گرافیک ایران بود. این هنرمند در حوزه طراحی بسته‌بندی و برجسب محصولات غذایی و آگهی‌های تبلیغاتی همچون طرح تبلیغاتی برای «بانک پارس» فعالیت‌های بی‌شماری داشته است. از نخستین نمایشگاه‌های او می‌توان به نخستین نمایشگاه انجمن هنری ارامنه در سال ۱۳۲۸ ه. ش و نمایش تابلوهایش در سال ۱۳۳۰ ه. ش در «انجمن وُکس» اشاره کرد. همچنین در سال ۱۳۷۴ ه. ش در «انجمن فرهنگی آرات»، در نمایشگاه ویژه هنرمندان ارمنی ایران شرکت داشت. در نهایت نمایشگاه مجموعه آثار هنرمندان خوشنویسی و گرافیک، آخرین نمایشگاهی بود که وی در آن حضور داشت. آسیریان با جدیت و تلاش ۵۰ سال از عمر خود را وقف هنر، به‌ویژه طراحی گرافیک کرد و سرانجام در سال ۱۳۸۵ ه. ش چشم از جهان فروبست (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۶).

		
<p>تصویر ۳۵. هُرمز وحید، نشانه شرکت چاپ اُفتست، ۱۳۳۶ ه. ش (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۸).</p>	<p>تصویر ۳۴. هرمز وحید، یکی از کارکنان انتشارات فرانکلین آمریکا، محمدزمان زمانی، شهناز سرلئی (از همکاران هنری فرانکلین و خواهرزن همایون صنعتی‌زاده) و پرویز کلانتری در سفر آمریکا، ۱۳۳۹</p>	<p>تصویر ۳۳. عکاس ناشناس، هُرمز وحید (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۸).</p>

هنرمند در سال ۱۳۷۸ ه. ش جهان فانی را وداع گفت.

۱۲-۲. پرویز کلانتری

پرویز کلانتری (۱۳۱۰ ه. ش - زنجان) طراح گرافیک، نقاش و نویسنده است. وی پس از گذراندن مقطع ابتدایی و متوسطه، در سال ۱۳۳۰ ه. ش وارد دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران شد. او به همراه سپهری، شیبانی، شاهرودی، بهمن محمص و حشمت جزئی به عضویت انجمن هنری دانشکده درآمد. این انجمن در حوزه بررسی موسیقی کلاسیک، نمایش فیلم هنری و شعرخوانی فعال بود. کلانتری به پیشنهاد شیبانی که در آن دوران در تلاش بود تا مینیاتور ایرانی و اصول مکتب کوبیسم را با یکدیگر ترکیب کند، پروژه دیپلم خود را بر مبنای مینیاتوری از خسرو و شیرین اجرا کرد (قنبری، ۱۳۹۹: ۱۷۰) (تصویر ۳۶).

در اواخر دهه ۱۳۳۰ ه. ش انتشارات فرانکلین برای آشنایی بیشتر تولیدکنندگان کتاب‌های درسی با شیوه‌های نوین، تصمیم به اعزام تعدادی از کارکنان این بخش به آمریکا گرفت؛ نام وحید و کلانتری هم در میان این افراد بود (تصویر ۳۴). آن‌ها در استودیوی Dan Row دوره «رابطه چاپ و تصویر» را گذراندند. پس از بازگشت و گسترش بخش گرافیک انتشارات، هنرمندان دیگری چون مهرنوش معصومیان^۱، رجب حبیب‌اللهی، بهزاد کلپایگانی زیر نظر هرمز وحید مشغول به کار شدند (صادقی، ۱۳۹۰، ص. ۹). از ماندگارترین آثار هُرمز وحید، طراحی «نشانه شرکت اُفتست» است که نسبت به سایر نشانه‌های رایج در آن دوران، خلاقانه و متفاوت طراحی شده بود (تصویر ۳۵). در کارنامه حرفه‌ای وحید، مدیریت نشر و مدیریت هنری بیش از ۱۵۰۰ عنوان کتاب دیده می‌شود (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۸). طراحی، تولید و انتشار مجموعه کتاب *سیری در هنر ایران* اثر آرتور پوپ^۲ از جمله آخرین آثار این هنرمند بود که ناتمام باقی ماند. این

		
<p>تصویر ۳۸. پرویز کلانتری، طرح جلد کتاب تیمورلنگ، دهه ۳۰ ه. ش (آرشبو موزه گرافیک ایران).</p>	<p>تصویر ۳۷. پرویز کلانتری، طرح جلد کتاب مدیر مدرسه، ۱۳۳۷ ه. ش (آرشبو موزه گرافیک ایران).</p>	<p>تصویر ۳۶: عکاس هومن حسنی، پرویز کلانتری (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۷۰).</p>

این هنرمند، حدود ۲۶ کتاب کودک مانند *کدو قلقله زن*، *گل اومد بهار اومد*، *جمجمک برگ خزون*، *ولی افتاد مشکلیها*، *فقط بگو مشد اسماعیل*، *رنگین کمان* و *چهار روایت و نیچه نه* را مصور کرده است. همچنین اغلب تصویرسازی‌های کتاب‌های نظام قدیم سازمان آموزش و پرورش برای مقطع دبستان، به‌ویژه داستان‌های «چوپان دروغگو»، «روباه و خروس»، «حسنک کجایی؟»، «روباه و زاغ» و «مرغابی‌ها و لاک‌پشت» از جمله آثار وی بودند. استفاده مستمر از عناصر بومی ایرانی به همراه بیانی ساده، سرشار از سرخوشی و شادی‌های کودکان از مهم‌ترین ویژگی‌های آثار تصویرگری این هنرمند است. کلانتری زندگی‌های شایرینشینان، لباس‌های رنگارنگ، چادرها، نمدها، گلیم‌ها و... را منابع غنی تصویرگری می‌داند که هنرمندان می‌توانند در جهت تولید آثارشان از آنها بهره ببرند. کلانتری علاوه بر طراحی، به روزنامه‌نگاری و نویسندگی نیز پرداخت؛ مقالات هنری بسیاری در خصوص ارتباط هنر و هنرمند ایرانی به قلم وی به چاپ رسیده است. دوران جدید زندگی هنری کلانتری، با آغاز «نقاشی‌های کاهگلی» از

کلانتری در سال ۱۳۳۸ ه. ش در رشته هنرهای تجسمی از این مرکز فارغ‌التحصیل شد. پرویز کلانتری و همایون صنعتی‌زاده در دانشکده هنرهای زیبا با یکدیگر آشنا شدند در پی این آشنایی، کلانتری به مؤسسه انتشارات فرانکلین راه یافت و به تصویرگری کتاب‌های درسی روی آورد. آثار وی در زمینه طراحی جلد برای این نشر، در زمره بهترین جلد‌های تولیدشده در دهه ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ ه. ش قرار دارد (تصویر ۳۷ و ۳۸). کلانتری از جمله هنرمندان معاصر است که به دلیل ارتباط نزدیک با نیازها و دغدغه‌های کودکان و با آگاهی کامل از علائق آنها به تصویرگری می‌پرداخت. او نخستین کتاب داستانی کودک را به سفارش «انتشارات سخن»، با عنوان *کدو قلقله زن* در سال ۱۳۳۴ ه. ش به نویسندگی منوچهر انور^۱ مصور کرد. در سال ۱۳۴۷ ه. ش تصویرگری کتاب *گل اومد بهار اومد* را به سفارش کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان بر عهده گرفت و از طرف شورای کتاب کودک، جایزه «بهترین نقاشی کتاب کودک» را برای این اثر دریافت کرد (رفایی و شادقزویی، ۱۳۹۶، ص. ۵۳).

۱۳۵۳ ه. ش شکل گرفت. کلانتری پیش از انقلاب نمایشگاه‌های متعددی را در گالری‌های معتبری چون «سیحون» و «استیک» برگزار کرد. این هنرمند در بیش از ۳۰ نمایشگاه خصوصی و گروهی حضور فعال داشت. پرویز کلانتری پس از یک دوره بیماری طولانی دار فانی را وداع گفت (قنبری، ۱۳۹۹، ص. ۱۷۰).

۳. نتیجه گیری

در پژوهش حاضر فعالیت هنرمندان گرافیک دهه ۲۰ و ۳۰ ه. ش ایران مورد مطالعه قرار گرفت. نتایج به دست آمده از این واکاوی حاکی از آن است که تحولات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بر هنر گرافیک در این دوران تأثیر داشته است. در سال ۱۳۲۰ ه. ش پس از اشغال ایران، اقتصاد ایران دچار رکود شد و شرایط اجتماعی و سیاسی کشور نیز اجازه پیشرفت در عرصه‌های مختلف را نمی‌داد. مسائل مرتبط با اقتصاد و تولید، از جمله طراحی گرافیک و تبلیغات نیز جایگاه مشخصی نداشتند اما به سبب پیروی از رویادهای نو جهان و مدرنیزاسیون استفاده از رسانه‌های جدیدی احساس می‌شد و از همین رو کتاب‌ها، مجلات، روزنامه، تلگراف، تلفن، پست، تلویزیون و همچنین تئاتر، سینما، عکاسی و... شرایط برای ورود به شکل نوینی از هنر گرافیک را آماده کرد. از نخستین طراحان مهاجر گرافیک سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ ه. ش در ایران، می‌توان به موشق و ناپلئون سروری و فردریک تالبرگ اشاره کرد که در زمینه طراحی پوستر و نشانه در کشور پیشگام بوده‌اند. برادران سروری

نخستین آلتیه گرافیک را در سال ۱۳۰۹ در تهران تأسیس کردند. پس از آن‌ها طراحانی چون محمد بهرامی، بیوک احمدی، محمود جوادپور، هایک آجاقیان، موشق آبرام آبراهامیان، هوشنگ کاظمی، صادق بریرانی، محمد زمان زمانی، بوریس آسیریان، هرمز وحید، پرویز کلانتری نیز در حوزه طراحی نشانه، پوستر، تمپر، طرح جلد، اسکناس، طراحی آگهی تبلیغات و... به فعالیت پرداختند (جدول ۱). پیش از تأسیس دانشکده‌ها و شکلگیری رشته گرافیک، طراحان گرافیک آن دوران با برپایی آلتیه‌های شخصی کوچک و بزرگ، مبنای طراحی گرافیک معاصر ایران را بنا نهادند. یکی از مراکز ایجاد آلتیه‌های طراحی گرافیک و آنانس‌های تبلیغاتی خیابان لاله زار بود. آلتیه آرک (بهرامی)، یکی از اولین آلتیه‌های طراحی گرافیک مدرن در ایران به شمار می‌رود. بسیاری از هنرمندان و طراحان گرافیک مطرح معاصر چون پرویز کلانتری، مرتضی ممیز، محمد احصایی^{۱۳}، آیدین آغداشلو، علی اکبر صادقی^{۱۴}، بوریس آسیریان، محمد تجویدی^{۱۵}، علی شاه‌میری، علی اصغر معصومی^{۱۶}، حسین اسلامیان^{۱۷}، محمدعلی زاویه^{۱۸}، نصرت‌الله خوانساری، عبدالله باقری، رضا مافی^{۱۹}، عباس کوهزاد و بسیاری دیگر از هنرمندان سرشناس امروز، در این آلتیه به فعالیت پرداختند. تأسیس مدارس و دانشکده‌ها عامل بنیادین در تأمین منابع انسانی حوزه گرافیک بود، هنرکده‌های تزیینی نخستین مدرسه‌ای بود که به‌طور رسمی به آموزش دروس تخصصی رشته گرافیک پرداخت. سال‌های ۱۳۳۰ دوران تجربه‌اندوزی تمام مظاهر تجسمی و تصویری در ایران بود. حاصل این زمینه‌سازی‌ها، تأسیس‌ها و شروع کردن‌ها در دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ نمود پیدا کرد.

جدول ۱. چگونگی فعالیت هنرمندان طراح گرافیک در دهه ۲۰ و ۳۰ ه. ش در ایران (نگارنده)

هنرمند	سال و محل تولد	نوع فعالیت حرفه‌ای	نوع آلتیه یا سازمان ذیربط	ابداع و نوآوری در گرافیک ایران
موشق آبرام آبراهامیان	۱۲۹۴ ه. ش - تاشکند	طراحی دیوارکوب، دکور، ماکت تصویری شخصیت‌های اصلی فیلم، پوستر فیلم سینمایی	سینما ایران	اجرای نخستین پوستر قابل توجه فیلم ایرانی در قطع استاندارد (۷۰×۱۰۰ سانتی‌متر)، ترکیب‌بندی پیشرفته‌تر نسبت به پوسترهای گذشته
هایک آجاقیان	۱۲۹۶ ه. ش - روسیه	تابلونویسی، طراحی پلاکارت و پوستر فیلم سینمایی	سینما مایاک و ایران	ترکیب‌بندی متمایز پوسترهای فیلم با استفاده از تصویر بازگر اصلی و صحنه‌های عاطفی - جنایی فیلم، درج اسامی بازیگران فیلم در پوستر برای نخستین مرتبه، ترکیب‌بندی و طراحی حروف اصولی در عنوان اصلی نسبت به نمونه‌های مشابه
محمود جوادپور	۱۲۹۹ ه. ش - تهران	تصویرسازی کتاب، طراحی نشانه، پوستر، تمپر، اوراق قرصه، جلد کتاب، اعلان و...	چاپخانه بانک ملی، کاشانه هنرهای زیبا (گالری آپادانا)، دانشکده هنرهای زیبا، آلتیه پالت، آلتیه آرم	استفاده از تکنیک خطنگاری در تابلوهای باتیک برای نخستین بار، چاپ نخستین کتاب چهاررنگ، تأسیس کاشانه هنرهای زیبا (گالری آپادانا)، طراحی نخستین پوستر نمایشگاه تجسمی و نخستین پوستر یک گالری هنری در تاریخ طراحی گرافیک در ایران، تهیه و تنظیم چارت درسی دانشکده هنرهای زیبا
محسن دولو	۱۲۹۹ ه. ش - تهران	طراحی کاریکاتور، جلد نشریات، طراحی و ساخت دکور تئاتر، طراحی سردهای سینما و پوستر فیلم	ضمیمه فکاهی کاریکاتور استقلال، نشریه فکاهی پیروزی، هفته‌نامه بامشاد و توفیق	پدر کاریکاتور نوین ایران، کسب اولین جایزه معتبر بین‌المللی کاریکاتور ایرانی در جشنواره «مونترال کانادا»
بیوک احمدی	۱۲۹۹ ه. ش - تبریز	طراحی و ساخت تابلوهای سردر مغازه و شرکتها، طراحی صحنه تئاتر، پوستر و سردر سینما، تصویرگری کتاب، طراحی گرافیک تبلیغاتی، جلد کتاب و مجلات، نشانه	آلتیه هنرهای زیبا، نقاش آزمایشگاه وزارت کشاورزی، آلتیه اسرام، نشریات سپید و سیاه، امید ایران، خواندنیها، فردوسی، دانشمند، چلنگر، رادیو ایران و باباشمل، انتشارات کونترک، امیرکبیر، کانون آگهی‌های زیبا	طراح جلد و تصویرگر برجسته دوران شکلگیری گرافیک نوین در ایران

هوشنگ کاظمی	۱۳۰۲ ه. ش - تهران	طراحی صحنه، طراحی نشانه، پوستر، گرافیک محیطی	بخش تبلیغات هواپیمایی هلند (کی ال ام)، دانشکده هنرهای تزیینی (دانشگاه هنر امروزی)، آتلیه کارگاه هنرهای تزیینی، بخش گرافیک سازمان جلب سیاحان	ایجاد دپارتمان گرافیک به صورت تخصصی در دانشکده هنرهای تزیینی نخستین بار در ایران
صادق بریرانی	۱۳۰۲ ه. ش - بندر انزلی	خوشنویسی، طراحی پوسترهای موسیقی تالار رودکی	اداره هنر گرافیک وزارت فرهنگ و هنر، تالار رودکی	شیوه خاص در هنر خوشنویسی بر پایه حرکات آزاد قلم‌مو و ساختار شکنی و برهم ریختن تمامی تناسبات در جهت دستیابی به الفبایی نوین
محمد زمان زمانی	۱۳۰۳ ه. ش - بابل	تصویرگری کتابهای کودک، تصویرگری کتابهای درسی مقطع دبستان	شرکت سهامی افست، مؤسسه انتشارات فرانکلین	شیوه نوگرایانه در تصویرگری کتابهای تاریخی، جغرافیا و علمی مقطع دبستان
بابگن (بوریس) آسیریان	۱۳۰۴ ه. ش - رشت	طراحی پرتره، بروشور فیلمهای سینمایی، پلاکتهای سینمایی، طراحی و رسامی نشانه، بسته بندی و برچسب محصولات غذایی و آگهیهای تبلیغاتی	آتلیه آلدو (از پیشگامان گرافیک مدرن ایران)، آتلیه محمد بهرامی، آتلیه زنده یاد مرتضی ممیز، آژانس تبلیغاتی فاکوپا، انتشارات گوتنبرگ	استفاده از تکنیک هاشور در طراحی آگهیهای تبلیغاتی و طراحی پرتره، طراحی و اجرای حروف لاتین و فارسی
محمد بهرامی	۱۳۰۵ ه. ش - گیلان	طراحی روی جلد کتاب و نشریات، طراحی نشانه	آتلیه آرک (بهرامی)، (پارس)	تلاش در جهت رشد و اعتلای طراحی روی جلد کتاب در دوران شکلگیری گرافیک نوین ایران
هرمز وحید	۱۳۰۷ ه. ش - تهران	پیشگام هنر کتاب آرای در دوران شکلگیری گرافیک نوین ایران	انتشارات فرانکلین، چاپخانه افست، سازمان کتابهای درسی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، انتشارات آموزش پرورش، چاپخانه و انتشارات مجلس، انتشارات وزارت امور خارجه، کمیته ملی یونسکو و...	مدیریت هنری در نشر و تولید کتاب
پرویز کلانتری	۱۳۱۰ ه. ش - زنجان	تصویرگری کتابهای درسی، طراحی جلد کتاب	آتلیه محمد بهرامی، انتشارات فرانکلین، انتشارات سخن، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان	استفاده مستمر از عناصر بومی ایرانی به همراه بیانی ساده، سرشار از سرخوشی و شادیهایی کودکانه در تصویرگری

پی‌نوشت‌ها

- ۱ ناپلئون سروری (انگلیسی: NAPELEON SARVARIAN) (زاده ۱۲۸۷ ه. ش - درگذشته ۱۳۴۹ ه. ش)، طراح پلاکارد و گرافیست ارمنی تبار اهل ایران بود.
- ۲ موشق سروری (انگلیسی: MOUSHEGH SARVAR-SARVARIAN) (ارمنی: Մուշեղ Սարվարյան) (زاده ۲۵ بهمن ۱۲۸۹ ه. ش - درگذشته مرداد ۱۳۶۰ ه. ش) کارگردان، طراح صحنه، تهیه‌کننده و نویسنده ایرانی ارمنی تبار بود. وی برادر ناپلئون سروری بود.
- ۳ THALBERG
- ۴ مرتضی ممیز (طراح، تصویرگر، نقاش، مدرس و هنری نویسنده ایرانی، ۱۳۱۵/۱۹۳۶ ه. ش - ۱۳۸۳/۲۰۰۵ ه. ش)، هنرمندی نوآور و معلمی تأثیرگذار که نقش تعیین‌کننده‌ای در تحول و اعتلای گرافیک معاصر ایران داشته است (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۲: ۱۴۰).
- ۵ پرویز تناولی (مجسمه‌ساز، نقاش، چاپگر، پژوهشگر و هنر نویسنده ایرانی، ۱۳۱۶/۱۹۳۷ ه. ش)، هنرمندی که در رویکرد نوگرانه‌اش به سنت از مرزهای سقاخانه که خود یکی از بنیان‌گذاران آن بود، فراتر رفته و به معادل‌های بصری برای مفاهیم ادبی دست یافته است (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۱: ۴۸۹).
- ۶ بوریس ماتویوف فیلم‌بردار اهل شوروی بود. او بعد از انقلاب اکتبر روسیه به ایران مهاجرت کرد و به دعوت اسماعیل کوشان به استودیو پارس رفت.
- ۷ اسماعیل کوشان (زاده ۱۲۹۶ - درگذشته ۱۳۶۰) فیلم‌نامه‌نویس، کارگردان، تهیه‌کننده و فیلم‌بردار اهل ایران بود.
- ۸ کاری که در زبان فارسی به آن صفحه آرای می‌گوییم در زبان انگلیسی لی آوت (Layout) و در زبان فرانسه میزناپاژ (MisenPage) نامیده می‌شود. ۹ ریشام

ارژنگی [آموزش‌زاده]، عباس (نقاش، تصویرگر و طنز نگار ایرانی، ۱۲۷۱/۱۸۹۲ ش - ۱۳۵۴/۱۹۷۵ ش). در هنرستان نقاشی تفریس [گرجستان] آموزش دید (۱۲۸۹-۱۲۹۳) (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۱: ۷۱۴).

^{۱۰} معصومیان، مهرنوش (تصویرگر ایرانی، ۱۳۲۴/۱۹۴۵ ش -). در رشته‌ی تصویرسازی خودآموخته است. فعالیت حرفه‌ای خود را از اوایل دهه ۱۳۵۰، در مؤسسه انتشارات فرانکلین شروع کرد و یکی از پُرکارترین تصویرگران کتاب کودک به شمار می‌آید و تصاویرش را با شکل‌های ساده، سطوح رنگی تخت و غالباً با استفاده از اسلوب کولژ می‌سازد (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۲: ۱۳۷۹).

^{۱۱} آرتور آپهم پوپ (به انگلیسی: Arthur Upham Pope) (زاده ۷ فوریه ۱۸۸۱ م رودآیلند - درگذشته ۳ سپتامبر ۱۹۶۹ شیراز) مورخ شهیر آمریکایی آثار هنری ایران بود. او یکی از بنیان‌گذاران مؤسسه آسیایی دانشگاه پهلوی بود و مدت ۲۴ سال آن را هدایت نمود. پوپ از بزرگ‌ترین محققینی بوده که فرهنگ و معماری ایران را به جهانیان معرفی کرد.

^{۱۲} منوچهر انور (متولد ۲۱ مهر ۱۳۰۷ در تهران) کارگردان، نویسنده، ویراستار، گوینده و مترجم؛ فارغ‌التحصیل آکادمی سلطنتی هنرهای دراماتیک انگلستان است. وی فعالیت هنری را در لندن - سال ۱۳۳۲ - به‌عنوان نویسنده، بازیگر و گوینده در رادیو فارسی بی‌بی‌سی آغاز کرد.

^{۱۳} محمد احصایی (خوشنویس، طراح گرافیک و نقاش ایرانی، ۱۳۱۸/۱۹۳۹ ش -). از شاخص‌ترین نمایندگان جنبش نقاشی خط در ایران به شمار می‌آید. پس از اخذ مدرک دانش‌سرای مقدماتی به استخدام وزارت آموزش و پرورش درآمد (۱۳۳۷) (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۱: ۲۱).

^{۱۴} علی‌اکبر صادقی (نقاش، فیلم‌ساز پویانمایی و تصویرگر ایرانی، ۱۳۱۶/۱۹۳۷ ش -). هنرمندی که مضامین آثار گوناگونش را غالباً از اسطوره‌ها، افسانه‌ها و باورهای کهن ایرانی برمی‌گیرد. نزد آواک‌های ایرانیان اسلوب نقاشی با آبرنگ را فراگرفت (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۲: ۹۲).

^{۱۵} محمد تجویدی (نگارگر و تصویرگر ایرانی، ۱۳۰۳/۱۹۲۴ ش - ۱۳۷۶/۱۹۹۴ ش). مقدمات نگارگری را نزد پدرش، هادی تجویدی فراگرفت. در مدرسه صنایع قدیمه (۱۳۲۴-۱۳۲۱) هنرستان عالی هنرهای ملی (۱۳۳۲-۱۳۲۴) آموزش دید (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۱: ۴۶۴).

^{۱۶} علی‌اصغر معصومی لاری (نقاش، طراح گرافیک و تصویرگر ایرانی ۱۳۱۲/۱۹۳۳ ش -). مقدمات نقاشی را در هنرستان کمال‌الملک فراگرفت (۱۳۳۴-۱۳۳۰). سپس در رشته نگارگری هنرستان هنرهای زیبا، تهران آموزش دید (۱۳۳۸-۱۳۳۴) (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۲: ۱۳۷۹).

^{۱۷} حسین اسلامیان (مُدَّهَب و نگارگر ایرانی، ۱۲۹۰/۱۹۱۱ ش - ۱۳۶۰/۱۹۸۱ ش). از برجسته‌ترین تذهیب‌کاران معاصر بود و در اسلوب‌های تذهیب و تشعیرسازی دست به ابداعات زد (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۱: ۹۱).

^{۱۸} محمدعلی زاویه (نگارگر ایرانی، ۱۲۹۱/۱۹۱۲ ش - ۱۳۶۹/۱۹۹۰ ش). وی در مدرسه صنایع قدیمه، از برجسته‌ترین شاگردان هادی تجویدی بود و در شیوه‌های مختلف طبع‌آزمایی می‌کرد. او در دانشکده هنرهای زیبا نیز آموزش دید (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۱: ۷۸۳).

^{۱۹} رضا مافی (خوشنویس ایرانی، ۱۳۲۲/۱۹۴۳ ش - ۱۳۶۱/۱۹۸۲ ش). از نمایندگان جنبش نقاشی خط به شمار می‌آید. او کار خود را در این زمینه با سیاه‌مشق‌های رنگین آغاز کرد (۱۳۳۶) (پاکباز، ۱۳۹۹، ج ۲: ۱۳۲۰).

کتاب‌نامه

- افشار مهاجر، ک. (۱۳۹۸). تاریخ طراحی گرافیک ایران. چاپ اول، تهران: فاطمی.
- اکرمی، ج. (۱۳۸۷). «زمان در آینه‌ی تصویر (نگاهی به آثار زمانی تصویرگر کتاب‌های کودک و نوجوان)». تندیس، شماره ۱۲۴، اردیبهشت‌ماه، صص ۴ تا ۵.
- آعداشلو، آ. (۱۳۹۸). حرف آخر. چاپ دوم، تهران: انتشارات کتاب آبان.
- بریرانی، ص. (۱۳۷۳). صادق بریرانی. چاپ نخست، تهران: انتشارات صادق بریرانی.
- پاک‌باز، ر. (۱۳۹۹). دائرةالمعارف هنر (سه‌جلدی). چاپ دوم، تهران: فرهنگ معاصر.
- تناولی، پ. (۱۳۹۶). مقدمه‌ای بر تاریخ گرافیک ایران. چاپ دوم، تهران: مؤسسه فرهنگی پژوهشی چاپ و نشر نظر.
- جوادی‌پور، م.، بهمن‌پور، م. ر. (۱۳۹۷). ستایش روز. مترجمان سهراب مهدوی، حمیدرضا مرعشی و دیگران، ویراستاران غزاله یعقوبی، سایه اقتصادی‌نیا، چاپ نخست، تهران: نشر نظر.
- دل‌زنده، س. (۱۳۹۹). تحولات تصویری هنر ایران. چاپ سوم، تهران: نشر نظر.
- صادقی، م. (۱۳۸۷). پیشگامان گرافیک نوین ایران (یک هوشنگ کاظمی). چاپ نخست، تهران: نشر نظر.
- رفایی، ع.، شاد قزوینی، پ. (۱۳۹۶). «هویت‌گرایی فرهنگی در ادبیات کودک با ورود عناصر بومی در تصویرگری (با تأکید بر آثار پرویز کلانتری)». جلوه هنر، بهار و تابستان ۱۳۹۶، شماره ۱۷، صص ۵۹-۴۷.
- علیزاده طارمسری، ع. (۱۴۰۲). بسته‌ی وطنی. چاپ نخست، تهران: نشر نظر.
- قنبری، م. (۱۳۹۷). «اعلان ایرانی». ماهنامه مصور قهوه، شماره ۳۲، صص ۲۶۲.
- قنبری، م. (۱۳۹۷). «پيامدهای یک ورود هیجان‌انگیز». ماهنامه مصور قهوه، شماره ۳۰، آذرماه، صص ۱۸ تا ۲۳.
- قنبری، م. (۱۳۹۷). «تصویرگری در کتاب‌های چاپ سنگی فارسی». ماهنامه مصور قهوه، شماره ۳۱، صص ۳۱۲۶.
- قنبری، م. (۱۳۹۸). «پیشرفت اعلان». ماهنامه مصور قهوه، شماره ۳۳، صص ۴۹۴۶.
- قنبری، م. (۱۳۹۹). «جایی برای پرورش استعدادهاى خلاق هنری». روزنامه همشهری، چهارشنبه ۲ مهرماه، صص ۳۲.
- قنبری، م. (۱۳۹۹). «سرو سایه‌گستر». روزنامه همشهری، ۲۳ شهریورماه، ص ۳.
- قنبری، م. (۱۳۹۹). صدسال گرافیک در تهران. چاپ اول، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- معتقدی، ک. (۱۳۹۳). گلستان هنر ۱۰ بیوک احمری. چاپ نخست، تهران: نشر پیکره.
- ممیز، م. (۱۳۹۲). حرف‌های تجربه. چاپ دوم، تهران: انتشارات کتاب آبان.
- مهرابی، م. (۱۳۷۱). کتاب پوست‌های فیلم (تاریخ سینمای ایران ۱۳۰۵-۱۳۷۱). چاپ اول، تهران: انتشارات راد.
- مهرابی، م. (۱۳۹۳). صد و پنج سال اعلان و بوستر فیلم در ایران. چاپ دوم، تهران: نشر نظر.
- میرزایی، م. (۱۳۹۲). ۲۰ سال تبلیغات بازرگانی در مطبوعات فارسی‌زبان. جلد ۲. تهران: سپته.

میرزایی، م. (۱۳۹۲). ۲۳ سال تبلیغات بازرگانی در مطبوعات فارسی زبان. جلد ۳. تهران: سیته.
میرزایی، م. (۱۳۹۶). ۲۳ سال تبلیغات بازرگانی در مطبوعات فارسی زبان. جلد ۴. تهران: سیته.
هویان، آ. (۱۳۸۸). هنرمندان ارمنی ایران. تهران: شادرنگ.

[URL:1]: <http://bahramigallery.com/bio>.

[URL:2]: <https://www.elanagi.com/artist/499/%D8%A8%DB%8C%D9%88%DA%A9-%D8%A7%D8%AD%D9%85%D8%B1%DB%8C>.